

Çoklu Mağduriyetin Bir Yansıması: Zihinsel Engelli Çocukların Suç Mağduriyeti

A Reflection of Multiple Victimization: The Risk of Crime Victimization of Children with Intellectual Disabilities

Ömer BÜBER¹, İhsan KUTLU²

¹Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, omer.buber1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9295-3789

²Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, iklutlu@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5668-3491

Öz

Sosyal hizmet literatüründe çocuk ve engellilik iki farklı dezavantajlık olarak değerlendirilmektedir. Birden fazla dezavantajlılığın aynı anda tecrübe edilmesi çoklu mağduriyet bağlamında ele alınmaktadır. Zihinsel engelli çocukların öğrenme, düşünme ve problem çözme becerileri diğer çocuklara nispeten zayıf olduğundan suç mağduru olma karşısında savunmasız olabilmektedirler. Zihinsel engelli çocuklar her türlü ihmal ve istismar, kötü muamele gibi çeşitli suç türlerine maruz kalabilirler. Bununla birlikte kendilerini ifade etme noktasında yetersiz kalabilirler ki bu durum mağdur çocukların ikincil mağduriyetlerine sebep olabilir. Derleme niteliğinde hazırlanan bu çalışmanın amacı zihinsel engelli çocukların suç mağduru olma risklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle zihinsel engellilik konusuna, ardından suça ilişkin risk faktörlerine ve ardından zihinsel engelli çocukların yaşadıkları veya yaşayabilecekleri problemlere değinilmiştir. Daha sonrasında konunun somutlaştırılması ve daha iyi anlaşılması amacıyla bir vaka örneği kurgulanmıştır. Son bölümde çalışmaya ait genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamız sonucunda zihinsel engelli çocukların suça ilişkin olumsuz deneyimleri fiziksel, duygusal, cinsel istismar, akran zorbalığı ve ifade vermede yaşanan güçlükler şeklinde sınıflandırılmıştır. Çalışma, zihinsel engelli çocukların suç mağduru olma risklerini minimize etmede faydalı olacağı düşünülen çeşitli önerilerle tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: suç, mağduriyet, çocuk, eşitsizlik

Abstract

In the social work literature, children and disability are considered as two different disadvantages. Experiencing more than one disadvantage at the same time is considered in the context of multiple victimisation. Since learning, thinking and problem solving skills of children with intellectual disabilities are relatively weak compared to other children, they may be vulnerable to being victims of crime. Children with intellectual disabilities may be exposed to various types of crimes such as all kinds of neglect and abuse, maltreatment. In addition, they may be inadequate in expressing themselves, which may cause secondary victimisation of victim children. The aim of this review study is to reveal the risks of being a victim of crime for children with intellectual disabilities. For this purpose, firstly, the issue of mental disability, then the risk factors related to

¹ İletişim kurulacak yazar: Ömer BÜBER, omer.buber1@ogr.sakarya.edu.tr

Derleme Makale
Review Article

Makale Atf: Büber, Ö. ve Kutlu, İ. (2023). Çoklu Mağduriyetin Bir Yansıması: Zihinsel Engelli Çocukların Suç Mağduriyeti. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 7(2), 94-103.

DOI: 10.55109/tushad.1335108

Alındı 31.07.2023
Kabul Edildi 19.12.2023
Yayınlandı 31.12.2023

Telif hakkı: © 2021 yazarlar tarafından. Lisans Sahibi Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Rize, Türkiye. Bu makale, Creative Commons Attribution (CC BY) lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

crime and then the problems that children with mental disabilities experience or may experience are mentioned. Afterwards, a case example was constructed in order to concretise and better understand the subject. In the last section, a general evaluation of the study was made. As a result of our study, the negative experiences of children with intellectual disabilities related to crime were classified as physical, emotional, sexual abuse, peer bullying and difficulties in testifying. The study was concluded with various recommendations that are thought to be useful in minimising the risks of children with intellectual disabilities to be victims of crime.

Key words: *Crime, victimization, children, inequality*

---

1. Giriş

DSÖ'nün Dünya Engellilik Raporu'nda (2011) zihinsel engellilik "kişinin anlama, öğrenme, anımsama ve öğrendiklerini yeni durumlara uygulama konusunda güçlük yaşaması olarak" tanımlamaktadır. Zihinsel engellilik, zekâ geriliği olarak da ifade edilebilen, bireyin dil, motor, biliş ve toplumsal yetilerinin çeşitli boyutlarında "bozulmaya" neden olan bir sorundur (Keskin vd., 2010: 31).

Dünya Sağlık Araştırması'na göre 59 ülkede 18 yaş ve üzeri nüfustaki engellilerin oranının %15,6; Küresel Hastalık Yükü Araştırması'na göre %19,4 olduğu belirtilmiştir (DSÖ, 2011: 29). Engellilik türleri içerisinde ise zihinsel engelliliğin yaygınlığının %2-3 oranında olduğu belirtilmiştir (Keskin vd., 2010: 30). Engelliliğe ilişkin Türkiye'deki veriler incelendiğinde ise engelli sağlık kurul raporlarını baz alarak oluşturulan "Ulusal Engelli Veri Sistemi" 2022 Ocak ayı verilerine göre, sisteme kayıtlı olup hayatta olan engellilerden; 1.414.643'ü erkek ve 1.097.307'sinin kadın olmak üzere toplam 2.511.950 olduğu, ayrıca ağır engeli bulunan kişilerin sayısının ise 775.012 olduğu açıklanmıştır. Bu sayılar içerisinde 385.313 zihinsel engelli kişi olduğu da bildirilmektedir (ASHB, 2022: 17-18).

Zihinsel engellilik bireyin ve ailesinin hayatını pek çok açıdan zorlaştırabilir. Zihinsel engelli bireylerin bakımının diğer engel gruplarına göre daha zor olması, engelli bireylere yönelik çalışmalarda zihinsel engellileri ön plana çıkarmaktadır (Oktar ve Yıldız, 2019: 465). Bu kapsamda örnek olarak zihinsel engelli çocukların düşme, yanma, boğulma, yabancı cisim aspirasyonu ve zehirlenme gibi nedenlerden dolayı daha sık yaralandıkları belirtilmektedir (Çelik, 2014: 92). Diğer bir ifadeyle zihinsel engelli bireylere bakım vermek zorlayıcı bir tecrübeyken; söz konusu engelli birey çocuk ise zorlayıcılık düzeyinin daha da arttığı ifade edilebilir.

Türkiye'de zihinsel engellilerin yaşadıkları güçlükler ve sorunlara ilişkin birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Ancak zihinsel engelliler bir yana Türkiye'de engellileri konu alan suç araştırmalarının neredeyse olmadığı dile getirilmektedir (Korkmaz, 2018: 9). Zekâ ve suç ilişkisi tartışmalarında; düşük zekâ düzeyine sahip kişilerin, mevcut durumlarını analiz edebilecek veya yaptıkları davranışların ahlakilik ölçüsünü değerlendirebilecek kapasiteye sahip olmadıkları, dolayısıyla bu kişilerin arzu, istek ve duygularını kontrol altına alamadıklarından suç işleme potansiyellerinin bulunduğu vurgulanmaktadır (Dolu, 2012: 192). Buna göre, zihinsel engelli bireylerin aslında suç işleme niyetinde olmadıkları, sadece kendilerini kontrol edemediklerinden dolayı suç işledikleri varsayılmaktadır. Bu varsayım bir suçun failinin zihinsel engelli olması durumunu ifade etmektedir. Oysa yukarıda da belirtildiği üzere zihinsel engellilerin mevcut durumlarını analiz edebilecek zekaya sahip olmadığı gerçeği herhangi bir suçun mağduru olma riskini de taşımaktadır. Zihinsel engellilerin suç mağduru olma potansiyellerinin hastalıklarının seyri, algılama düzeyleri, engel oranları, sosyal destek sistemlerinin durumları, eğitim seviyeleriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir (Mağdur Bilgilendirme, 2023).

Çocuk, kadın, erkek, yaşlı, zengin-fakir, yerli-yabancı, eğitimli-eğitimsiz toplumun her kesiminden ve tabakasından birey bir suçun mağduru ya da faili olma potansiyeline sahiptir. Engelli bireyler ise gerek fiziksel durumlarından gerekse psikolojik ve ruhsal durumlarından dolayı daha çok mağdur olma riski altındadırlar. Zihinsel engellilerin iletişim becerilerinin seviyesi, kendilerini ifade etme kapasiteleri, olayları anlama ve yorumlama yeteneklerinin düzeyleri suç mağduru olma risklerinin derecesini belirleyen unsurlardandır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) (2011) Dünya Engelli Raporunda engellilerin şiddete maruz kalma riskinin engelli olmayanlara göre çok daha yüksek seviyede olduğu ifade edilmiştir (DSÖ, 2011: 63). Aynı raporun devamında zihinsel engelli bireylerin fiziksel ya da duysal engelli bulunanlara oranla pek çok ortamda daha dezavantajlı oldukları açıkça belirtilmiştir.

Bu çalışmanın amacı genel çerçevede çocuk suçluluğuna değinirken daha özelden ise zihinsel engelli çocukların suç ile ilişkili yaşayabilecekleri mağduriyetleri açıklamaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda zihinsel engelli çocukların hangi suçlara ne şekilde maruz kalabilecekleri, bu konuda nelerin yapılabileceği, uluslararası ve ulusal düzenlemelerin neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Daha

sonrasında konunun somutlaştırılması adına bir vaka kurgulanmıştır. Son kısımda ise sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Zihinsel engelli çocuklarda suça ilişkin olumsuz deneyimler

Suç; eğitim, istihdam, hukuk, sağlık, politika, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmet gibi birçok bilim ve disiplinin üzerine çalıştığı, pek çok duruma ve değişkene bağlı ortaya çıkabilecek bir olgudur. Fazla sayıda değişkeni içerisinde barındırmasından dolayı suç kavramının tanımlanması kolay değildir. Bu doğrultuda farklı disiplinler tarafından farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. TDK'ya (2023) göre suç en genel anlamda *"törelere ve ahlak kurallarına aykırı davranış; yasalara aykırı davranış, cürüm"* olarak tanımlanmaktadır. Hukuki tanıma göre suç, toplumda yasa koyucu tarafından hazırlanmış hukuk kurallarına aykırı davranışları veya hukuk kurallarının ihlal edilmesini ifade etmektedir (Göver ve Şenol, 2017: 194).

Suç ile ilişkili önemli kavramlardan biri mağdurdur. En genel tanımıyla mağdur, suçtan zarar gördüğüne inanılan kişi olarak tarif edilebilir (Kaşlı, 2022:823). Kadın, erkek, genç, yaşlı, yerli veya yabancı kısaca tüm bireyler herhangi bir suçun hem faili hem de mağduru olma potansiyellerine sahiptir. Öte yandan yaş, cinsiyet, sağlık durumu, etnik köken gibi değişkenler bireyi dezavantajlı duruma getirebilir ve suça maruz kalma riskini artırabilir. Çocuklar içerisinde buldukları gelişim dönemleriyle de alakalı olarak çevreden gelen tehlikelere karşı savunmasız olabilirler ve bir suçun mağduru olma noktasında dezavantajlı kesim arasında değerlendirilebilirler. Bununla birlikte çocukların zihinsel engelli olması durumu dezavantajlılıklarını katlayarak artırmaktadır.

Zihinsel engelli çocukların suça ilişkin yaşadıkları olumsuz deneyimler: fiziksel, duygusal ve cinsel istismar, ihmal, akran zorbalığı ve ifade vermede zorlanma şeklinde sıralanabilir. Çalışmanın bu bölümünde bu olumsuz deneyimlere dair daha detaylı açıklamalarda bulunulacaktır.

2.1. Fiziksel istismar

Çocuk ve ergende kaza sonucu olmayan, fiziksel yaralanmalara sebep olabilen ve hatta ölümlerle sonuçlanabilen tüm erişkin davranışları fiziksel istismar olarak tanımlanmaktadır (Gönener, 2010: 138). Fiziksel istismar en genel tanımıyla çocuğun kasten yaralanması ve vücut bütünlüğünün bozulması olarak tanımlanmaktadır (Child Welfare Information Gateway, 2023). Fiziksel istismar, çocuk istismarının en yaygın biçimi olarak ifade edilebilir. Açıklanamayan morluklar, şeritler, kesikler, sıyrıklar, açıklanamayan yanıklar veya açıklanamayan kırıklar fiziksel istismarın göstergeleri arasında sayılmaktadır (Christian, 2015: 2). İstismarcı tarafından el, kayış, yumruk veya sopa kullanılarak darp edilen çocuğun vücudunun çeşitli yerlerinde izlerin olabileceği; elektrikli cihazlardan, sıcak sudan veya kızgın yağdan dolayı çocuğun kalçalarında, sırtında veya çeşitli yerlerinde yanıkların gelişebileceği; şiddetli darp sonucu çocuğun yüzünde, burnunda, omuriliğinde ve kafatasında kırık ve çıkıkların gelişebileceği; çocuğun vücudunun belli yerlerinde ısırık izlerinin olabileceği, dahası bacakta, kolda ve genital bölgelerde açık veya kapalı yaraların oluşabileceği ifade edilmiştir (Gönener, 2010: 139). Fiziksel bulguların kolaylıkla gözlemlenebilir olması yönüyle diğer istismar türlerine göre tespit edilmesi en kolay istismar türüdür denebilir.

Zihinsel engelli çocukların fiziksel istismar durumuyla ilgili bir başka risk faktörü bu çocukların bakım yüküyle ilişkilendirilebilmektedir. Engelli grupların içinde özel gereksinimi daha fazla olan grubun zihinsel geriliği bulunanların olduğu bildirilmiştir (Adıgüzel vd., 2017:46). Bu bağlamda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuklarının her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için kesintisiz bir şekilde bakım verdiği ve bu durumun ailelerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilediği belirtilmiştir (Kurban vd., 2022: 326). Bu doğrultuda ailelerin tükenmişlik seviyeleriyle de ilişkili olarak zihinsel engelli çocukların aileleri tarafından fiziksel istismara maruz kalma riski ortaya çıkabileceği ifade edilebilir.

2.2. Duygusal istismar

Çocuğun bakımından ve gözetiminden sorumlu olan kişiler tarafından çocuğun ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi ve şefkatin gösterilmemesi; aksine aşağılayıcı ve suçlayıcı tavırlara maruz bırakılması gibi davranışlar duygusal istismar olarak nitelendirilebilir. Zihinsel engelli çocukların duygusal yönden istismar eden kişiler

çocuğun ebeveyni, kardeşi, akrabası, öğretmen, bakıcısı, arkadaşı, komşusu veya tanıdığı kimselerden oluşabilir. Duygusal istismar her gelir seviyesinden ailede görülebilen, diğer istismar tiplerine göre tespiti oldukça zor olan bir istismar türüdür. Çocuğun yok sayılması, aşağılanması, reddedilmesi, haksız yere ve sistematik olarak eleştirilmesi, tehdit edilmesi, azarlaması, suçlanması gibi eylemlere veya eylemsizliklere maruz bırakılması duygusal istismarın türleri arasında sayılabilir (Baskak, 2023: 63).

Kanun metinlerinde fiziksel ve cinsel istismara ilişkin hükümlerin yer almasına karşın duygusal istismar açısından durum aynı değildir. Halbuki duygusal istismarın en az fiziksel istismar kadar çocuğun hayatını olumsuz etkileyebileceği, ancak tespitinin oldukça zor olduğunu belirten çalışmalar vardır (Cirit, 2015). Ülkemizde neredeyse her iki çocuktan birisinin duygusal istismara maruz kaldığı belirtilmiştir (Korkmazlar Oral vd., 2010: 32).

Zihinsel engelli çocukların duygusal istismara uğrama riskini ve şiddetini çeşitli faktörler değiştirebilmektedir. Bu faktörlerin arasında, zihinsel engelli çocukların iletişim becerilerinin kısıtlı olması, kendilerini ifade edememeleri, istismarı algılayamamaları, istismarcıya bağımlı olmaları, istismarı bildirememeleri, istismarcının güvenilir bir kişi olması, istismarcının çocuğu manipüle etmesi, çocuğun istismarı hak ettiğine inanması olarak sıralanabilir (Bulut ve Karaman, 2018: 280). Dahası bu faktörler zihinsel engelli çocukların uzun yıllar duygusal istismara uğramasına neden olabilir.

Zihinsel engelli çocukların duygusal istismara uğramalarının sonuçlarını, travmanın şiddeti, süresi, sıklığı, istismarcının kimliği, çocuğun kişilik özelliği, çocuğun destek aldığı kaynak gibi faktörler değiştirebilir. Literatürde duygusal istismarın çoğunlukla psikolojik, fizyolojik, bilişsel ve davranışsal sorunlara neden olduğuna, yaşam kalitesinin düşmesine, gelecekteki ilişkilerinde güven sorunu yaşamasına, kendine zarar verme veya intihar eğilimi gösterme sorunlarına neden olabileceği belirtilmektedir (Baskak, 2023: 68).

2.3. Cinsel istismar

Zihinsel engelli çocuklarda görülmesi muhtemel bir diğer istismar çeşidi de cinsel istismardır. Dünya Sağlık Örgütü (2017) çocuk cinsel istismarını çocuğun tam olarak anlamadığı, onay vermesinin mümkün olmayacağı veya gelişimsel olarak hazırlanamadığı, kanunları, sosyal hakları ihlal eden cinsel aktiviteye maruz bırakılması olarak tanımlamıştır. Çocukla doğrudan cinsel ilişki kurmak, genital bölgelere dokunmak, dokunmasını istemek dokunma içeren eylemler olarak değerlendirilirken cinsel organın gösterilmesi, cinsel içerikli konuşmalara maruz bırakılması, çıplak fotoğraf video isteme/gönderme gibi davranışlar dokunma içermeyen eylemler arasında sayılabilir. Yapılan çalışmalar istismarcıların çoğunluğunun çocuğun tanıdığı, bildiği ve güven duyduğu kimselerden oluştuğunu bildirmektedir (Büber vd., 2023a: 12; Yektaş vd., 2018: 501).

Zihinsel engelli çocuklar başta olmak üzere dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, dil ve konuşma bozukluğu, dürtü denetim bozukluğu olan çocuk ve ergenlerin cinsel istismara uğrama riskinin fazla olduğu belirtilmiştir (Spencer vd. 2005: 612). Kurumsal bakım hizmeti alan zihinsel engelli erkeklerin ve kadınların cinsel istismara uğrama risklerinin daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Peckham, 2007:131).

Zihinsel engelli çocukların, öğrenme kapasiteleri, iletişim kurma becerileri ve bilişsel yetenekleri diğer çocuklara oranla düşük olduğundan cinsel istismara uğrama riskleri yüksektir. Zihinsel engelli çocukların cinsel istismara maruz kalması halinde cinsel eylemleri "istismar olarak" anlamlandıramayabilecekleri, cinsel ilişki tekliflerini reddedecek kapasiteye sahip olamayabilecekleri bildirilmiştir (Büber vd., 2023b: 749; Lindsay ve Taylor, 2005: 201; Morano, 2001: 126). Bu durum istismarcıların gözünde zihinsel engelli çocukların "kolay hedef" olarak algılanmasına neden olabilir.

2.4. Akran Zorbalığı

Zihinsel engelli çocuklarda suç mağduriyeti kapsamında değerlendirilebilecek olan bir diğer olumsuz deneyim akran zorbalığıdır. Vreeman ve Carroll (2017) "zorbalığı, bir veya birden fazla kişi tarafından bir kişiye yönelik kasıtlı olarak ve defalarca kez korkutma, taciz etme veya fiziksel olarak zarar verme" olarak

tanımlamıştır. Olweus (1993) ise akran zorbalığını “bir veya birden fazla öğrencinin başka bir öğrenciye yönelik kasıtlı ve sürekli olarak olumsuz eylemlerde bulunarak zarar vermesi” olarak tanımlanmıştır. Literatürde zorbalığın türleri incelendiğinde; fiziksel, sözel, ilişkisel, siber ve cinsel zorbalık başlıkları altında sınıflandırmalar görülmektedir (Özdemir, 2022: 16).

Zorbalık sonucunda kişilerde çeşitli olumsuz belirtiler ortaya çıkabilmektedir. Zorbalığa maruz kalan çocuklarda; uykusuzluk, kâbus görme, karın ve baş ağrısı, alt ıslatma, dışkı kaçırmaya, kaygı ve korku, özgüven düşüklüğü, sessizleşme ve içe kapanma, depresyon en sık gözlemlenen davranış problemleridir (Jansen vd., 2011: 6; Jankauskiene vd., 2008: 145).

Zihinsel engelli çocuklar konuşma, yürüme veya yemek yeme gibi aktiviteleri diğer çocuklarla aynı seviyede yapamayabilirler (Gürkan ve Altay, 2021: 792). Zihinsel engelli çocukların bedensel görünümünün yaşlılarından farklı olmayabileceği, buna karşın yaşlıları kadar kendilerini korumayı bilemedikleri ifade edilmiştir (Küçük, 2012: 8). Bu durum zihinsel engelli çocukların akran zorbalığına uğramalarına neden olabilir.

2.5. İfade Vermede Yaşanan Güçlükler

Bir kişinin gerçek mağdur olup olmadığı veya suçun gerçekten işlenip işlenmediğinin anlaşılması günlük hayat içerisinde tespit edilmesi çok kolay olmayabilir (Aykara ve Özkan, 2017: 14). Zihinsel engelli bireylerde ise durum daha karmaşık bir hal alabilir. Zihinsel engeli olan ve iletişim sorunları yaşayan çocukların, herhangi bir istismar olayından bahsetmeleri halinde bunun inandırıcı bulunmaması, yanlış anlaşılması veya dikkate alınmaması olasılıklarının fazla olduğu ifade edilmektedir. (UNICEF, 2013: 19).

Zihinsel engelli bireylerin mağdur sıfatı taşıdığı olaylarda adalet sistemi içerisinde kolluğa veya savcılığa kendilerini ifade etmekte güçlük yaşayabilirler. Bir başka ifadeyle, zihinsel engelli bireyler zihinsel kapasiteleri, algılama yetenekleri ve engel oranlarıyla da ilintili olarak kendilerini ifade edemeyebilirler. Bu bağlamda iletişim kapasitesi, engel düzeyi, algılama becerisi ve kendini ifade etme yeteneği birbirinden farklı olabilen zihinsel engelli çocukların ifadelerinin alınmasının güç olabileceği, bu tarz çocukların ifadelerinin alanında tecrübeli ve birikimli meslek elemanları tarafından alınmasının faydalı olacağı vurgulanmıştır (Büber vd., 2023a: 7).

3. Yasal Düzenlemeler

Bu başlık altında Türkiye'nin çocuk hakları bağlamında taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin, protokollerin yanında ulusal mevzuata genel hatlarıyla yer verilecektir. Bu sözleşme ve kanun metinleri zihinsel engelli çocuklarla ilgili yer alan hükümler belirlenecek ve yorumlanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, çocuk hakları bağlamında; 1931 yılında “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesine”, 1959 yılında “BM Çocuk Hakları Bildirgesine”, 1976 yılında “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine”, 1995 yılında “BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesine”, 2000 yılında “Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolüne”, aynı yıl “Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmalarına İlişkin İhtiyari Protokolüne”, 2003 yılında “İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Engellenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokole”, 2012 yılında “Cinsel Suistimale ve Cinsel İstismara Karşı Avrupa Konseyi Sözleşmesine”, 2014 yılında “Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi”, 2017 yılında “Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne Ek Bireysel Başvuruya İlişkin İhtiyari Protokolüne” imza atılmış ve ilgili sözleşmeler ve protokoller yürürlüğe girmiştir (Demiral, 2018: 120)

Dünyada ve ülkemizde çocuk haklarının gelişmesi, çocuğun korunması ve her türlü iyilik halinin temini için yukarıdaki sözleşme ve protokollerin ayrı ayrı önemi bulunmaktadır. Bununla birlikte her sözleşmenin detaylı incelemesinden ziyade metinler içerisinde engelli ve zihinsel engellilere yönelik maddeler incelenmiştir.

1959 yılındaki BM Çocuk Hakları Bildirgesinin 5. ilkesinde “*bedensel, zihinsel ve toplumsal bakımdan özürsüz çocuğa özel durumunun gerektirdiği gibi davranılır ve özel eğitim ve bakım sağlanır.*” hükmü yer almaktadır.

1989 yılındaki Çocuk Hakları Sözleşmesinin 23. maddesinde “*taraf devletler zihinsel ya da bedensel özürsüz çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler*” hükmü yer almaktadır. 39. Maddesinde ise “*devletin çocukların suçtan zarar gördükleri durumlarda onlara sağlıklarına yeniden kavuşabilmeleri ve toplumla yeniden bütünleşebilmeleri için her türlü yardımı ve desteği sağlamaya dair*” hükmü yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Türkiye'nin çocuk ihmal ve istismarı konusunda uluslararası sözleşmelere taraf olduğu görülmektedir. Öte yandan bildirge metinlerinin ülkeler açısından bağlayıcı metinler olmadığı, devletleri yükümlülük altına sokan BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin önem arz ettiği, sözleşmenin 2 Eylül 1990 yılında yürürlüğe girdiği, Türkiye'de ise 1990 yılında sözleşmenin imzalandığı ancak 1995 yılında Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girdiği belirtilmiştir (Demiral, 2018: 143).

Tüm bireylerin, insan haklarından ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanması, insan onuruna yakışır şekilde yaşam sürmesi temel hedefleriyle BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme 2006 tarihinde tamamlanmıştır. Türkiye ise bahsi geçen sözleşmeye 2008 yılında taraf olmuş ve onaylamıştır. Sözleşmenin 14, 15 ve 16. Maddelerinde engellilerin güvenliği, kötü muameleye maruz kalmaması ve istismara maruziyetine ilişkin hükümler yer almaktadır.

Uluslararası yasal düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde, çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi, çocukların korunması amacıyla ebeveynlere, yasal temsilcilere ve devlete çeşitli sorumlulukların yüklendiği görülmüştür. Uluslararası sözleşmelerde engelli kişilerin yaşadıkları problemlere ilişkin maddelere rastlansa da kişilerin yaşadığı problemlerin halen devam ettiği düşünülmektedir.

Ülkemizde kişilerin temel haklarını ve hürriyetlerini, kamu güvenliğini, toplumsal barışı ve düzeni tesis etmek, suç işlenmesini önlemek amacıyla 12.10.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) yürürlüğe girmiştir. TCK'nin 103. maddesinde çocuğun cinsel istismarına ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu maddenin 1/a bendinde “*On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış*” ağırlaştırıcı sebep olarak belirlenmiştir. İlgili madde zihinsel engelli çocuklara ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamakla birlikte bahsi geçen maddenin cezayı arttırıcı olduğu görülmektedir.

Ceza Muhakemeleri Kanununun (CMK) 202/2 maddesinde (2) *engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır.*” hükümleri yer almaktadır. CMK'nin 202. maddesinde zihinsel engelli çocuklara ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamakla birlikte kendisini ifade edemeyen engelli bireylere yönelik tedbirlerin alındığı görülmektedir.

4. Bir Vaka Örneği

Çalışmanın muhtelif yerlerinde zihinsel engelli çocukların suç mağduru olma potansiyellerinin yüksek olduğuna vurgu yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, cinsel istismara uğradığı iddiasıyla Çocuk İzlem Merkezinde işlemi yapılmış olan zihinsel engelli bir çocuğun vakası kurgulanmıştır. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen literatür bilgilerinin somutlaştırılması ve daha net anlaşılabilmesi adına kurgu vaka önemlidir.

Çocuk İzlem Merkezine cinsel istismara uğradığı iddiasıyla yönlendirilen 16 yaşındaki Ahmet'in IQ puanının 60 olduğu öğrenilmiştir. Yapılan görüşmede çocuğun özel eğitim öğrencisi olduğu, boş vakitlerinde telefonda oyun oynadığı, arkadaşlarıyla dışarıya çıktığı, anne ve babasıyla birlikte yaşadığı, 3 kardeş oldukları öğrenilmiştir. Ahmet'e geliş

sebebiyle ilgili sorular sorulmuş şu bilgilere ulaşılmıştır: Mahallelerinde market işleten Ali isimli şahıs tarafından özel bölgelerine dokunulduğu öğrenilmiştir. Çocuğun kendisini ifade ederken zorlandığı gözlemlenmiş olup kısa ve net sorularla görüşme yapılandırılmıştır. Ön görüşme sırasında Ali isimli şahsın kendisine dokunduğunu ifade etse de adli görüşme sürecinde olayın yer ve zaman detaylarını, olayın gerçekleşme biçimini aktaramadığı, şüpheliyle arasında geçen diyalogları aktaramadığı, neden sonuç ilişkisi kurmadığı gözlemlenmiştir. Bir süre sonra görüşme sonlandırılmıştır. Görüşme bitiminde savcı tarafından iç beden muayenesi yapılması için adli tıp uzmanına ve beyanlarına itibar edilip edilmeyeceğine ilişkin rapor alınması için çocuk ve ergen ruh sağlığı hekimine konsülte edilmesi talimatı verilmiştir.

Vakada çocuğun zihinsel engelli olması cinsel istismara uğraması açısından ciddi bir risk faktörü olarak değerlendirilmiştir. Literatürde mental retardasyon sınıflandırması sınır (70-79), hafif (52-69), orta (36-51), ağır (20-35) ve çok ağır (<20) olmak üzere 5'e ayrılmaktadır (Özdemir, 2005: 62). Literatür doğrultusunda çocuğun hafif mental retardasyona sahip olduğu görülmektedir. Hafif mental retardasyon tanılı hastaların genel özellikleri; ilkokul seviyesinde okuma yazma öğrendikleri, çoğu günlük aktiviteyi bağımsız yerine getirebildikleri, eğitildikleri takdirde ulaşım araçlarını bağımsız kullanabildikleri, özel eğitimle beceri kazanarak çalışabildikleri bildirilmiştir (Özdemir, 2005: 64). Bu bağlamda çocuğun birtakım becerilerinin eğitim ile geliştirilebileceği belirtilmiştir. Ancak çocuğun kendisini ifade etme noktasında zorlanması eğitim seviyesi ve mental retardasyon tanısı ile ilişkilendirilmiştir.

Çocuğun olayın detaylarına ilişkin detayları aktarırken kendisini ifade edememesi, adli mercilerce "olayın yaşanmamış" olduğunu düşündürebilir. Öte yandan çocuğun kendini ifade edememesi anal muayene olmasına neden olmuştur. Oysa nitelikli olmayan cinsel istismar vakalarında² istisnai durumlar hariç olmak üzere iç beden muayenesinin yapılması gibi bir uygulama söz konusu değildir. Yukarıda da olduğu gibi zihinsel geriliği olan çocukların beyanlarından ziyade maddi delil olarak tanımlanabilecek "iç beden muayenesi raporu, görüntü kaydı, görgü tanıklarının beyanları" gibi deliller üzerinden tahkikatın yürütülmesi sağlanmaktadır. Bununla birlikte çocuğa, çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları hekimi tarafından verilecek olan "*fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış*³" raporu istismarın gerçekleştiği kanaatinin oluşması halinde ağırlaştırıcı sebep olarak değerlendirilecektir.

5. SONUÇ

Bu çalışma dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilen zihinsel engelli çocukların mevcut durumlarının suç mağduru olma risklerini vurgulamak amacıyla hazırlanmıştır. Suç ve suç sosyolojisine dair çalışmalar incelendiğinde zihinsel engellilerin durumunu ele alan çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu, bu alanda daha fazla akademik çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu görülmüştür.

Ülkemiz çocuk hakları bağlamında cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar uluslararası sözleşmelerin tarafı olması noktasında olumlu bir görünüm sergilemiştir. Öte yandan ulusal mevzuatta zihinsel engelliliğe dair doğrudan bir düzenleme bulunmadığı, dolaylı yoldan bir atıf yapıldığı görülmüştür.

Zihinsel engelli çocuklar adli sistem içerisine girdikleri andan itibaren haklarının korunması, ikincil örselenmelerinin önüne geçilmesi ve hak temelli bir anlayışla tüm sürecin yönetilmesi önemlidir. Bahsi geçen çocuklar algılama, sorgulama ve kendilerini ifade etme noktasında yetersizlik gösterdiklerinden dezavantajlı konumda değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında zihinsel engelli çocukların suça dair yaşadıkları olumsuz deneyimler; fiziksel, duygusal ve cinsel istismar, akran zorbalığı, ifade vermede zorlanma şeklinde özetlenmiştir.

² Çocuğun nitelikli cinsel istismarı, TCK 103/2 maddesinde yer alan "*çocuğun vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi*" durumunu ifade etmektedir.

³ Türk Ceza Kanunu, 103/1/a

Zihinsel engelli çocukların suç ile ilişkili mağduriyetlerinin önüne geçilmesinin birçok kurumun eşgüdüm halinde çalışmasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte adliye, sağlık, emniyet kurumları içerisinde çocuğa doğrudan temas eden personelin konu hakkındaki farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.

Zihinsel engelli çocuklara yönelik çocukların yaş grubuna, engellilik düzeyine, algılama kapasitesine yönelik açık ve anlaşılır biçimde, çeşitli suç türlerini kapsayacak şekilde eğitimler düzenlenmelidir. Bu eğitimlerle belirli aralıklarla gerek yüz yüze gerekse internet ve sosyal medya ortamlarında çocukların farkındalık seviyeleri artırılabilir.

Suç mağduriyeti; fiziksel, duygusal ve ruhsal problemleri de beraberinde getirebilir. Öte yandan bu sorunlarla baş etme mekanizmalarının geliştirilmesi ve desteklenmesi çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlığı için gereklidir. Mağdurların baş etme mekanizmalarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik özellikle çocuk ruh sağlığı alanında psikososyal desteklerin artırılması, mağdur çocukların bu desteklere ulaşmada öncelenmesi ve faydalandırılması gerekmektedir.

Fon

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde herhangi bir fondan faydalanılmamıştır.

Not

Bu çalışma derleme türünde hazırlanmış olup yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı. (2023). Mağdur kimdir? Erişim adresi: <https://magdurbilgi.adalet.gov.tr/234/Magdur-Kimdir>
- Adıgüzel, O. C., Cavkaytar, A., & Ceyhan, E. (2017). Ailelerin zihin yetersizliği olan çocukların özellikleri ve eğitimleriyle ilgili bilgi düzeylerinin belirlenmesine yönelik ölçme aracının geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(60), 46-59.
- Aykara, A., & Özkan, S. (2017). Mağdur hakları ve gereksinimleri bağlamında engelli mağdur bireyler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 143-165.
- Baskak, İ. (2023). Çocuğa yönelik duygusal istismar. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 53-64.
- BM Çocuk Hakları Bildirgesi (1959, Kasım 20). Erişim adresi: https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf
- Bulut, S., & Karaman, H. B. (2018). Engelli bireylerin cinsel, fiziksel ve duygusal istismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 277-301.
- Büber, Ö., Oksal, H. & Şimşir Büber, S. (2023b). Zihinsel engelli çocuk ve ergenlerin cinsel istismarı. *Kesit Akademi Dergisi*, 9 (35), 745-757.
- Büber, Ö., Oksal, H., & Alnak, A. (2023a). Çocuk izlem merkezine başvuran vakaların incelenmesi: Bir merkezin 5 yıllık deneyimi. *Adli Tıp Dergisi*, 37(1), 12-18.

- Child Welfare Informatin Gateway. (2023). Identification of physical abuse. Erişim adresi: <https://www.childwelfare.gov/topics/can/identifying/phys-abuse/>
- Christian, C. W., & Committee on Child Abuse and Neglect. (2015). The evaluation of suspected child physical abuse. *Pediatrics*, 135(5), e20150356.
- Çelik, S. (2014). Zihinsel engelli bireylerde kaza/yaralanmaların önlenmesinde hemşirenin rolü. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 4(2), 91-97.
- Demiral, E. (2018). *Uluslararası insan hakları hukuku kapsamında çocuklara yönelik cinsel istismar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi.
- Dolu, O. (2012). *Suç teorileri: Teori, araştırma ve uygulamada kriminoloji*. Seçkin Hukuk
- Dünya Sağlık Örgütü. (2011). Dünya Engellilik Raporu. Erişim adresi: <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/D%C3%BCnya-Engellilik-Raporu-2011.pdf>
- Gönener, H. (2010). Zihinsel engelli çocuklarda ihmal-istismar ve hemşirelik bakımı. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 27(4), 137-143.
- Göver, İ. H., & Şenol, D. (2017). Toplumsal bir olgu olarak suç: Sosyolojik bir analiz. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(2), 191-208.
- Gürkan, R., & Altay, B. (2021). Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 791-798.
- Jankauskiene, R., Kardelis, K., Sukys, S., & Kardeliene, L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(2), 145-162.
- Jansen, D. E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Reijneveld, S. A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BMC public health*, 11(1), 1-7.
- Kaşlı, E. (2022). Kolluk uygulamalarında suç mağdurunun korunması. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 819-838.
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E., & Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 30-37.
- Korkmaz, K. (2018). *Engellilerin suça yönelik bakış açıları ve suç deneyimleri üzerine sosyolojik bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi.
- Korkmazlar-Oral, Ü., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması özet raporu. Ankara, UNICEF.
- Kurban, V., Tetikçok, R., & Ünlü, U. (2022). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam kaliteleri ve etkiyen faktörler. *Dicle Tıp Dergisi*, 49(2), 324-323.
- Küçük, S. (2012). *Hafif zihinsel engelli çocuklar ve ebeveynlerinde cinsel istismardan korunma konusunda farkındalık yaratma* (yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi.

- Lindsay, W. R., & Taylor, J. L. (2005). A selective review of research on offenders with developmental disabilities: Assessment and treatment. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 12(3), 201-214.
- Morano, J. P. (2001). Sexual abuse of the mentally retarded patient: Medical and legal analysis for the primary care physician. *Primary Care Companion To The Journal Of Clinical Psychiatry*, 3(3), 126-135.
- Oktar, M. N., & Yıldız, R. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin ölüm kaygısı ile sosyal politikalara güven ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 463-498.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Özdemir, Ş. A. (2020). *Kaynaştırma modeli ile eğitilen zihin engelli öğrenciler ile normal gelişim gösteren öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma durumlarının karşılaştırılması olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özdemir, Ö. (2005). Çocuklarda mental retardasyon. *Güncel Pediatri*, 3(2), 62-66.
- Peckham, N. G. (2007). The vulnerability and sexual abuse of people with learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 35(2), 131-137.
- Spencer, N., Devereux, E., Wallace, A., Sundrum, R., Shenoy, M., Bacchus, C., & Logan, S. (2005). Disabling conditions and registration for child abuse and neglect: A population-based study. *Pediatrics*, 116(3), 609-613.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2022). Engelli ve yaşlı istatistikleri bülteni Ocak 2022. Erişim Adresi: https://www.aile.gov.tr/media/98625/evhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf#page15 (Erişim tarihi: 19.05.2023).
- Türk Ceza Kanunu. (2004, 26 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 25611). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2023). Güncel Türkçe Sözlük.
- UNİCEF. (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Erişim adresi: [Çocuk Haklarına Dair Sözleşme | UNICEF Türkiye](#). (Erişim tarihi: 13.05.2023).
- UNICEF. (2013). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Kapsamındaki Usul Kuralları. (Erişim tarihi: 13.05.2023).
- UNICEF. (2017). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>
- Vreeman, R. C., & Carroll, A. E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 161(1), 78-88.

World Health Organization. (2017). Responding to children and adolescents who have been sexually abused: WHO clinicalguidelines. Erişim adresi (23 Mayıs 2023): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259270/9789241550147-eng.pdf>.

Yektaş, Ç., Tufan, A. E., Büken, B., Çetin, N. Y., & Yazici, M. (2018). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerde istismar ve istismarcıya ilişkin özelliklerin ve psikopatoloji ile ilişkili risk etkenlerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(5), 501-508.

Yazar Biyografisi/Biyografileri

Ömer BÜBER, Uzm. Sosyal Çalışmacı, Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesinde çalışmakta ve Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim dalında doktora eğitimine devam etmektedir.

İhsan Kutlu, Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde çalışmaktadır.